

Innhold

Kapittel 1

Teoretiske tilnærminger til forståelse av relasjonsvansker	15
Variasjon i styrkegrad – sosiale vansker	16
Variasjon i styrkegrad – emosjonelle vansker	17
Ulike grader av normalangst	17
Moderat og sterk grad av prestasjonsangst	18
Samvirke arv-miljø belyst med diatese-stress-modellen	19
Biologiske faktorer	20
Sosiale faktorer	21
Psykologiske faktorer	21
Teoretiske syn relatert til årsak og tiltak overfor relasjonsvansker	21
Biologisk fundert teorisyn med hensyn til årsak til relasjonsvansker	22
Defekte eller feilaktige gener	23
Ubalanse i transmitterfunksjoner	23
Hjerneskada eller strukturell anomali i hjernen	25
Feilaktig biokjemi	27
Vurdering av et biologisk fundert teorisyn på relasjonsvansker	27
Sosiokulturelt fundert teorisyn på årsak til relasjonsvansker	27
Vanskelige sosioøkonomiske forhold	28
Diskriminering og stigmatisering av visse ungdommer	28
Vurdering av et sosiokulturelt fundert teorisyn på relasjonsvansker	28
Psykologisk funderte teorisyn med hensyn til årsak til relasjonsvansker	29
Psykoanalytiske teorier	29
Atferdsanalytiske teorier	30
Kognitive teorier	32
Humanistiske teorier	34
Teoriretningenes tiltaksforordninger	34
Biologisk fundert teorisyn med hensyn til tiltak overfor relasjonsvansker	35

Sosiokulturelt fundert teorisyn med hensyn til tiltak overfor relasjonsvansker	37
Psykoanalytisk fundert teorisyn med hensyn til tiltak overfor relasjonsvansker	38
Atferdsanalytisk fundert teorisyn med hensyn til tiltak overfor relasjonsvansker	39
Kognitivt fundert teorisyn med hensyn til tiltak overfor relasjonsvansker ..	41
Humanistisk fundert teorisyn med hensyn til tiltak overfor relasjonsvansker	42
Et flerteoretisk tiltak for elever med sosiale relasjonsvansker	43
Emosjonsregulering. Et flerteoretisk tiltak for unge med emosjonelt funderte relasjonsvansker	50

Kapittel 2

Samarbeidsformer og organisatoriske tiltaksmodeller som utgangspunkt for tiltak overfor barn og unge med relasjonsvansker .....

Hva er samarbeid?	56
Kollegasamarbeid	57
Foreldresamarbeid	58
Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid	59
Samarbeid innenfor førstelinjetjenesten	60
Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)	60
Samarbeid innenfor andrelinjetjenesten	65
Barnehagens/skolens lovpålagte plikter overfor barnevernet	66
Forhold som kan føre til hjelpetiltak	66
Meldeplikt til barneverntjenesten	67
Opplysningsplikt til barneverntjenesten	67
Barneverntjenestens virksomhet etter å ha mottatt en bekymringsmelding ..	68

Kapittel 3

Sosiale vansker i form av atferdsforstyrrelser

-ytringsformer, årsaker og tiltak	71
Alvorlige diagnosebaserte sosiale vansker og hvordan de viser seg	72
Alvorlig atferdsforstyrrelse (CD) og opposisjonell atferdsforstyrrelse (ODD)	73
Forekomst og kjønnsforskjeller	74
Årsaksforhold og risikofaktorer	74
Egenskaper ved barnet som kan utvikle atferdsforstyrrelser	75
Genetiske faktorer	75

Lærevansker og tilkortkomming	76
Faktorer ved miljøet som kan utvikle atferdsforstyrrelser	76
Kriminalitet, vold eller rusmisbruk hos foreldrene	76
Omsorgssvikt	76
Psykiske vansker hos foreldrene	77
Fellestrekk ved ugunstige foreldreegenskaper	77
Uheldig påvirkning i nærmiljø	77
Atferdsforstyrrelser – et resultat av samvirke mellom barns egenskaper og faktorer i miljø	78
Hva kan gjøres for å bedre situasjonen for unge med atferdsforstyrrelser? ...	79
Vanlig brukte tiltaksprogrammer	83
«De utrolige årene» (DUÅ)	83
«Parent Management Training» (PMT)	84
«Multisystemisk terapi» (MST)	84

Kapittel 4

Sosiale vansker i form av hyperkinetiske forstyrrelser (ADHD)

-ytringsformer, årsaker og tiltak	86
Kjennetegn ved ADHD	86
Forekomst og kjønnsforskjeller	88
ADHD og tilleggsvansker (komorbide vansker)	88
Barn og unge med ADHD og lærevansker	89
Sviktende sosial kompetanse	90
ADHD – årsaksforhold	90
Arvelige eller genetiske årsaksfaktorer	90
Miljøfaktorer som årsak til ADHD	91
Nevropsykologiske forklaringer på ADHD	91
Hjelp og tiltak for barn og unge med ADHD	92
Kartlegging av den unges typiske væremåte (symptomer) og utvikling	92
Kartlegging av personligheten, diagnostisk intervju	93
Diagnosen ADHD er fastsatt – videre hjelp	94
Veiledning og informasjon om ADHD til den unge, foreldre og pedagoger	94
Innholdet i en IOP eller IUP	96
Strukturering av skoledagen	97
Strukturering av barnehagedagen	98
Samarbeid med foreldrene	99
Hva kan gjøres for ADHD-barn med atferdsforstyrrelse som komorbid lidelse?	100

Kapittel 5

Sosiale vansker i form av tics og Tourettes syndrom

-ytringsformer, årsaker og tiltak	102
Hva er tics?	102
Utvikling av tics	103
Forbigående og kroniske tics	104
Hva er Tourettes syndrom (TS)?	104
Forekomst og kjønnsforskjeller	105
Årsaker	105
Tourettes syndrom og tilleggsvansker (komorbide vansker)	106
Hjelpetiltak for barn og unge med tics og Tourettes syndrom	106
Hjelp til barn og unge med lette eller moderate tics	107
Direkte hjelp til barn og unge med Tourettes syndrom (TS)	108
Tiltaksprinsipper i Habit Reversal Training (HRT)	109
Medikamentell behandling	110
Direkte hjelp til barn og unge med TS og komorbide vansker	110

Kapittel 6

Sosiale vansker i form av autismspekterforstyrrelser eller autisme

-ytringsformer, årsaker og tiltak	112
Ytringsformer	112
Sosial svikt	113
Autisme og komorbiditet	114
Mild, moderat eller alvorlig grad av autisme	114
Barneautisme	115
Atypisk autisme	116
Aspergers syndrom	116
Autistisk savant	116
Forekomst og kjønnsforskjeller	117
Årsaker	117
Genetiske faktorer	117
Miljøfaktorer	117
Hvordan hjelpe barn og unge med autisme?	118
Ingen medikamentell behandling	118
Særlig vektlegging på sosial kompetanse og kommunikasjon	119
Kartlegging generelt	119
Informasjon til barnet og foreldrene	119
Lære den unge sosial kompetanse	120
Opparbeide mestringsfølelse	120

Anvende ros hensiktsmessig	121
Trene på imitasjon	122
Trene på språket	122
Lære turtaking og rollespill	122
Overføring av det lærte til andre situasjoner (generalisering)	123
Aggressiv atferd bør nedtones	123
TEACCH-metoden	123

Kapittel 7

Sosiale vansker i form av rusmiddelmisbruk

- ytringsformer, årsaker og tiltak	124
Rusmisbruk og avhengighet	125
Kategorisering av rusmidler	126
Tilgjengelighet og kultur avgjør type stoff	126
Alder, kjønn og forekomst av rusbruk	126
Skadevirkninger av rusmisbruk	127
Risikofaktorer for utvikling av rusbruk	128
Risikofaktorer relatert til individet	128
Risikofaktorer relatert til miljøet	129
Rusbruk og velstandsutvikling	130
Drikkepress i visse subkulturer	130
Diatese-stress-modellen	130
Hvordan kan man påvirke unge til sunne holdninger om rusbruk, og hjelpe unge som har et stoffproblem?	131
Hjelpetiltak for ungdom som ikke hengir seg til alkohol og/eller andre stoffer (stoffbrukere), eller i liten grad gjør det, og som ikke er avhengig av stoffet (gruppe 1)	132
Forebygging av rusmisbruk	132
Tverretatlig og tverrfaglig samarbeid	132
Lærerens viktige rolle	133
Hjelpetiltak for ungdom som er stoffmisbrukere av lett grad, og som er delvis avhengig av stoffet (gruppe 2)	133
Bekymringssamtale	134
Hjelpetiltak for ungdom som er stoffmisbrukere av sterk grad, og som er avhengig av stoffet (gruppe 3)	135
Behandlingskollektivene	136

Kapittel 8

Sosiale vansker i form av kognitiv svikt (utviklingshemning)

- ytringsformer, årsaker og tiltak	139
Hva er utviklingshemning?	140
Definisjon av utviklingshemning	140
Forholdet mellom grader av utviklingshemning og adaptiv svikt	142
Adaptiv svikt for lett grad av utviklingshemning	142
Adaptiv svikt for moderat grad av utviklingshemning	143
Adaptiv svikt for alvorlig grad av utviklingshemning	144
Adaptiv svikt for dyp grad av utviklingshemning	144
Forekomst av utviklingshemning	144
Årsaker til utviklingshemning	145
Viktig å bestemme tidspunktet for skade	145
Årsaksfaktorer i fosterperioden (prenatale faktorer)	145
Årsaksfaktorer under fødselen (perinatale faktorer)	146
Årsaksfaktorer etter fødselen (postnatale faktorer)	146
Kommentarer til årsakskategoriseringen	146
Hvordan kan man hjelpe utviklingshemmede til å bedre sine sosiale relasjoner og kognitive ferdigheter?	147
Lære en mer hensiktsmessig sosial kompetanse	147
Eksempel på samarbeid	148
Hvordan lære kulturelle samværskoder?	149
Å lære selvkontroll	150
Lære å være empatisk	150
Grunnleggende språk- og begrepstrening	151
Assosiasjonslæring	152
Forskjellslæring	153
Likhetslæring	154

Kapittel 9

Emosjonelle vansker i form av angstlidelser

- ytringsformer, årsaker og tiltak	156
Definisjon av angst	156
De vanligste angstlidelsene	158
Fobiene	158
Tvangspreget angst	159
Panisk angst	159
Hendelsesforårsaket angst	160
Forekomst, kjønnsforskjeller og komorbiditet	160

Årsaker	161
Biologiske teorier	161
Psykoanalytiske teorier	162
Atferdsanalytiske teorier	162
Kognitive teorier	162
Humanistiske teorier	163
Sosiokulturelle teorier	163
Hvordan kan man hjelpe barn og unge med angstlidelser?	164
Farmakologi	164
Tiltak rettet mot fobiene	165
Tiltak rettet mot panisk angst	168
Kognitiv atferdsmodifikasjon	168
Tiltak rettet mot tvangspreget angst	171
Tiltak rettet mot hendelsesforårsaket angst (posttraumatisk stresslidelse)	172

Kapittel 10

Emosjonelle vansker i form av depresjon

- ytringsformer, årsaker og tiltak	173
Depresjon – kriterier	174
Alvorlig depressiv lidelse	176
Dystymi	176
Manisk-depressiv lidelse	176
Forekomst, kjønnsforskjeller og komorbiditet	177
Årsaker	178
Biologiske teorier	178
Psykoanalytiske teorier	178
Atferdsteoretisk tilnærming	179
Kognitive teorier	179
Humanistiske teorier	180
Sosiokulturelle teorier	180
Diatese-stress-modellen	181
Hvordan kan man hjelpe barn og unge med depresjon?	181
Biologiske teorier	182
Kognitiv atferdsterapi	183
Interpersonlig terapi (IPT) anvendt i hjelp mot depresjon	186
En sammenligning av farmakologisk intervensjon, kognitiv atferdsterapi og interpersonlig terapi	188

Kapittel 11

Emosjonelle vansker i form av spiseforstyrrelser

- ytringsformer, årsaker og tiltak 189

Kjennetegn ved spiseforstyrrelser 190

    Vanlige former for spiseforstyrrelse 190

Forekomst, kjønnsforskjeller og komorbiditet 191

Årsaker 192

    Biologiske faktorer 192

    Oppsummering av årsaksfaktorer 194

Hvordan kan man hjelpe unge med spiseforstyrrelser? 195

    Fastlegen 195

    Farmakologi 195

    Kognitiv atferdsterapi 195

    Psykoterapi 196

    Familieterapi 196

Litteratur 197

Stikkordregister 207